

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2016|096 VAN 17 OKTOBER 2016

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN DE WATERTOREN VAN UMICORE, GELEGEN WATERTORENSTRAAT 33 IN OLEN, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 28 SEPTEMBER 2016

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 17 oktober 2016 volgend advies uit:

1. De VCOE ontving op 28 september 2016 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed over de voorlopige bescherming als monument van de watertoren van Umicore, gelegen Watertorenstraat 33 in Olen. De commissie vindt het positief dat een uitgebreid dossier voor advies werd voorgelegd. De commissie spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming met name (a) het ministerieel besluit tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistratie, (c) het afbakeningsplan en (d) het beschermingsvoorstel.
2. De watertoren bevindt zich op de productiesite van Umicore in Olen. De productiesite werd in 1912 opgestart door de Compagnie Industrielle Union. Tijdens het interbellum breidde het bedrijf de activiteiten gevoelig uit en werden in Olen een radiumfabriek, kobaltfabriek en diverse eenheden voor de raffinage van koper door elektrolyse opgestart. De groei van de productiesite in Olen gaf in 1922 aanleiding tot de bouw van een tuinwijk voor de arbeiders. De zogenaamde 'Olense cité', bestaande uit 250 huizen voor ingenieurs, ploegbazen, arbeiders en bedienden, is reeds opgenomen in de vastgestelde inventaris Bouwkundig Erfgoed.

Vanuit de uitgebreide industriële activiteiten en de aanwezigheid van arbeiders in de cité ontstond de noodzaak aan watervoorziening voor productieprocessen, brandbestrijding en drinkwater. In 1927 werd daarom de watertoren gebouwd aan de rand van de site langs de Watertorenstraat. De toren is 32 meter hoog en gebouwd in gewapend beton. Het water werd gewonnen uit drie waterputten van 100 meter diep en twaalf artesische waterputten van 20 meter diep. De watertoren is sinds 2016 buiten dienst gesteld.

3. De commissie formuleert volgende twee algemene bemerkingen:
 - a) De commissie erkent de erfgoedwaarde van de watertoren, maar stelt zich de vraag hoe dit element zich verhoudt tot de rest van de bedrijfsomgeving. De site huisvestte één van de eerste bedrijven in Europa die radioactieve ertsen verwerkte en kan in die zin globaal beschouwd worden als historisch belangrijk. De watertoren is aldus slechts één onderdeel van een belangrijk geheel. De commissie meent dat de bescherming van een puntelement minstens een evaluatie van de omgevende elementen veronderstelt. Deze problematiek werd reeds aangekaart in het kader van de bescherming van de schoorsteen van AGFA-Gevaert.¹ De commissie beschouwt het als een gemiste kans dat de site niet in zijn geheel wordt geëvalueerd, met onder meer de tuinwijk, het bureelgebouw, de schoorsteen en de losinstallaties aan het kanaal als ankerpunten. Door het beperkte perspectief van voorliggende beschermingsdossier wordt de site niet volledig naar waarde geschat.
 - b) Het is voor de commissie onduidelijk waarom specifiek de watertoren in Olen ter bescherming

¹ VCOE 2015-45 Bescherming Mortsel Agfa Gevaert.

wordt voorgedragen. Een zoekopdracht in de Inventaris Onroerend Erfgoed leert dat 123 watertorens zijn opgenomen in de vastgestelde inventaris. Binnen de typologie 'watertorens' blijken 35 objecten tevens beschermd te zijn. De samenhang in het beschermingsbeleid inzake watertorens is echter onduidelijk. In 1991 verscheen de grondige studie en inventarisatie van watertorens in België, samengesteld door Walter Van Craenenbroeck: Eenheid in verscheidenheid. Watertorens in België (Brussel, NAVWA / Gemeentekrediet, 1991). Op basis van deze studie zou een verantwoord beleid kunnen worden uitgezet voor de bescherming en het behoud van watertorens in Vlaanderen. De commissie vraagt daarom voorliggende beschermingsbesluit ruimer te kaderen en motiveren vanuit een comparatief perspectief.

4. Artikel 1 van het ministerieel besluit legt de voorlopige bescherming als monument vast van de watertoren van Umicore in Olen en verwijst naar het afbakeningsplan en de fotoregistratie die als bijlage bij het beschermingsbesluit werden gevoegd. De commissie steunt artikel 1.
5. Artikel 2 van het ministerieel besluit verwijst naar de historische, industrieel-archeologische en een technische waarde die de bescherming als monument verantwoorden. Artikel 2 beschrijft tevens de erfgoedkenmerken en -elementen van de watertoren.

De commissie erkent dat de watertoren kan worden beschouwd als een symbool voor de industrialisatie van de Kempen. De watertoren stond niet alleen in functie van productieprocessen, maar stond tevens in voor de watervoorziening van de arbeiderswijk. Deze samenhang is historisch waardevol. De wijze waarop de specifieke bouwtechniek en de steunconstructie zich inpast in een rijke traditie van watertorenbouw in het midden van de 20ste eeuw, verleent de constructie een industrieel-archeologische en technische waarde.

Art. 2, §2 beschrijft de waterleidingen naar de site van Umicore en naar de cité als erfgoedelement. De buizen liggen 1 meter onder grond. De commissie merkt op dat de buizen onder de grond slechts beschermd zijn voor zover ze binnen de afbakening als monument vallen. De nadruk van de beschrijving dient te liggen op het souterrain, ingericht in functie van de leidingen die er toekomen. De ondergrondse leidingen op zich hebben geen erfgoedwaarde. De commissie vraagt aldus de beschrijving als volgt aan te passen: *'De waterleidingen naar de site van Umicore en naar de cité lopen ongeveer 1 m onder de grond. Dat wil zeggen dat ze lager dan het niveau van het maaiveld in de watertoren binnenkomen. Op de gelijkvloerse verdieping van de watertoren bevindt zich ~~daarvoor~~ een souterrain dat met een stalen trapje bereikbaar is. Hier ~~liggen komen~~ de leidingen toe voor de aanvoer van water en voor de distributie naar het bedrijf en de cité. Over de buizen loopt een passerelle. De vloerbedekking op het gelijkvloers en het souterrain bestaat uit rechthoekige gele tegels.'*

De commissie vraagt tot slot volgende zin aan te passen: *'Een watertoren is een ~~horizontale~~ verticale pijp op het leidingnet, waarbij het reservoir de waterdruk constant houdt indien de wateraanvoer zou stagneren.'*

6. De beheersdoelstellingen zijn opgenomen in artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen beogen het behoud van *'het uitzicht, de bakenfunctie en de technische kenmerken van de watertoren'*, alsook het behoud van de erfgoedkenmerken- en elementen die aan de basis liggen van de bescherming, waaronder het reservoir, de draaitrap en het aan- en afvoersysteem van het water.

De commissie erkent dat de watertoren een landmark en erkenningspunt kan vormen, maar wijst erop dat deze 'bakenfunctie' nergens in het inhoudelijke dossier of ministeriële besluit wordt

geduid. Het is aldus onduidelijk op welke elementen deze beheersdoelstelling is gestoeld. Indien de watertoren een bakenfunctie heeft, dient minstens de ruimtelijk-structurende waarde van de constructie te worden onderzocht. De commissie vraagt aldus deze beheersdoelstelling te motiveren en onderbouwen.

7. Artikel 4 van het ministerieel besluit formuleert de voorschriften voor instandhouding en onderhoud van het te beschermen monument. De commissie ondersteunt de voorgestelde voorschriften.
8. Artikel 5 somt de toelatingsplichtige handelingen op. Het ministeriële besluit neemt twee aanvullende toelatingsplichten op in functie van de bescherming van industrieel erfgoed. De commissie steunt de voorgestelde toelatingslichten.
9. De commissie wenst tot slot nog een opmerking te formuleren bij het inhoudelijke dossier. De titel van de bescherming refereert naar de site van Umicore. In het historisch overzicht wordt echter geen inzicht gegeven in de wijze waarop het uiteindelijke Umicore groeide uit de historische vennootschappen en maatschappijen. De historische schets springt van de bouw van de toren in 1927 naar het buiten gebruik stellen in 2016. De commissie vraagt het historisch overzicht en het contextueel kader op dit punt aan te vullen.
10. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een voorwaardelijk gunstig advies voor de voorlopige bescherming als monument van de watertoren Umicore in Olen. De commissie vraagt:
 - De beschrijving van de erfgoedelementen -en kenmerken in art. 2 aan te passen (par. 5);
 - De beheersdoelstellingen te motiveren en onderbouwen (par. 6);
 - Het historisch overzicht en het contextueel kader in het inhoudelijk dossier aan te vullen (par. 9).

Namens de Vlaamse Commissie voor Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt
Voorzitter